

Innhold i kapitla

Kapittel 1: Språkendring	31
HELGE SANDØY OG AGNETE NESSE	
<i>Del 1: Språk og endring</i>	33
1 Interesse for språkendring	33
2 Kva er språk?	34
3 To eksempel frå nåtida	37
4 Kva er språkendring?	40
<i>Del 2: Prosessen</i>	44
5 Språket hos individet (mikronivået)	44
6 Gruppespråk (mesonivået)	46
6.1 Nettverk	46
6.2 Endring	47
7 Spreiing i storsamfunnet (makronivået)	50
7.1 Spreiing	50
7.2 Samfunnsvilkår for endring og spredning	51
7.3 Geografi, administrasjon og kommunikasjon	55
<i>Del 3: Drivkreftene</i>	58
8 Språket sjølv	58
8.1 Forklaringskraft?	58
8.2 Morfologisk struktur og kognisjon	59
8.3 Fonologi	62
8.3.1 Artikulasjon	62
8.3.2 Persepsjon	63
8.4 Ordforråd og språkstruktur	64
9 Nye språksamfunn	66
10 Kontakt: Universelle tendenser når flere språk møtes	72
10.1 Pidginspråk	72
10.2 Like språktrekk med ulik grammatisk betydning	75
10.3 Fonemsystem: Bare felleslydene	78

10.4	Nye setningskonstruksjoner	79
10.5	Genus og bestemthet	82
11	Individ og kollektiv	85
11.1	Om vilje og sosialpsykologisk motivasjon	85
11.2	Kva kunne vi greidd å bestemme over språkendingane? Eit tanke-eksperiment	86
11.3	Meir enn summen av enkeltindivid: Språk, tradisjon og sosialisering	87
11.4	Haldningar – individ og kollektiv	88
<i>Del 4: Spørsmåla</i>		92
12	Kvar er kjeldene til nye språkdrag?	92
13	Kvar oppstår det heilt nye?	95
14	Kor mykje og kor fort kan endringane skje?	96
15	Oppsummering av spørsmåla	97

Kapittel 2: Fonologi

101

GJERT KRISTOFFERSEN OG ARNE TORP

<i>Del 1: Innledning</i>		103
1	Fonologisk analyse	103
1.1	Fonemanalyse	103
1.2	Fonotaks	103
1.3	Regelstyrt variasjon	104
1.4	Prosodi	104
1.4.1	Stavelsesstruktur	104
1.4.2	Kvantitet og stavelsesvekt	105
1.4.3	Trykk	106
1.4.4	Tone	106
<i>Del 2: Fra urnordisk (ca. 200–500) til gammelnorsk (ca. 800–1300)</i>		107
2	Prosodisk utvikling fram til gammelnorsk tid	107
2.1	Trykkplassering	107
2.2	Vokalreduksjon i stavelser uten trykk	109
2.3	Det prosodiske systemet i gammelnorsk	110
3	Vokalsystemet frå urnordisk til gammalnorsk	112
3.1	Urnordiske monoftongar i trykktung staving	113
3.1.1	A-omlyd	113
3.1.2	I-omlyd	114

3.1.3	Eit uløyst problem: Når slår i-omlyden til?	116
3.1.4	U-omlyd	117
3.1.5	Vokalsystemet i “klassisk” gammalnorsk	119
3.1.6	Nøytralisering av opposisjonen /a/ : /ɔ/ føre /u/ i neste staving	120
3.1.7	Om orale og nasale vokalar i norrøne runeinnskrifter og <i>Den første grammatiske avhandlinga</i>	121
3.1.8	Bryting	123
3.1.9	A-omlyd og eldre i-omlyd som synkrone vekslingar i norrøn bøyning og avleiing	124
3.2	Urnordiske diftongar i trykk tung staving	125
3.2.1	/eu/	125
3.2.2	/ai/ og /au/	126
3.3	Urnordiske vokalar og diftongar i trykklett staving	126
3.4	Den gammalnorske vokalharmonien: Ein kompliserande faktor i det trykklette vokalsystemet	128
3.4.1	Hovudmønsteret	128
3.4.2	Ein kompliserande faktor for vokalharmonien: i- og u-omlydsprodukta av kort /a/	129
4	Konsonantsystemet frå urnordisk til gammalnorsk	131
4.1	Konsonantsystemet i urnordisk	131
4.2	Samanfall av /R/ og /r/ før klassisk gammalnorsk	133
4.3	Bortfall av konsonantar: /j/ fell bort initialt og /w/ fell bort allment føre runda vokalar og i vestnordisk føre /r/	133
4.4	Ustemde labiale og koronale frikativar blir stemde i innlyd	134
4.5	Utviklinga av den ustemde dorsale frikativen /x/	134
4.6	Konsonantsystemet i gammalnorsk	135
4.7	Fonotaktiske endringar i konsonantsystemet	135
4.7.1	Utlydsherding	135
4.7.2	Assimilasjon av nasal konsonant føre ustemd plosiv	136
4.7.3	Fleire lange konsonantar: synkope og obstruentassimilasjon ...	137
<i>Del 3: Fra gammelnorsk til dagens norske dialekter</i>		138
5	Prosodisk utvikling etter gammelnorsk tid	139
5.1	Stavelsesstruktur 1: Eliminering og ny innføring av disharmoniske stavelser	139
5.2	Stavelsesstruktur 2: Kvantitetsomleggingen i trykkstavelser	142
5.2.1	Innføring av trykkstavelser som minimalt og maksimalt tunge	142
5.2.2	Korting av supertunge trykkstavelser	142

5.2.3	Ekspansjon av lette trykkstavelser	143
5.2.4	Lar kvantitetsomleggingen seg forklare?	145
5.3	Utvikling av kontrastive tonelag	148
5.3.1	Tonelagskontrasten i moderne norsk	148
5.3.2	Hvordan oppstod tonelagskontrasten?	149
5.3.3	Lar urmelodiene seg rekonstruere?	150
5.4	Trykk og trykkplassering	152
5.4.1	Fra germansk til "latinsk" trykkplassering	152
5.4.2	Trykkplassering i sammensatte ord	155
5.4.3	Østnorsk initialtrykk	156
6	Vokalsystemet frå gammalnorsk til moderne norsk	157
6.1	Kvalitative vokalforandringar i trykkstavingar	157
6.1.1	Vokalsystemet i yngre gammalnorsk tid	157
6.1.2	Ulik kvalitativ utvikling av gamle korte og lange vokalar	158
6.1.3	Kvalitativ utvikling av gamle korte vokalar	159
6.1.4	Kortvokalsystemet etter forskyvingane	161
6.1.5	Utvikling av gamle lange vokalar: Diftongeringar og kjedeforskyvingar	162
6.1.6	Kjedeforskyvingar	164
6.1.7	Konsekvensane av kvantitetsomlegginga for vokal- fonemsystemet	166
6.1.8	Andre vegar til kompliserte vokalsystem og mange diftongar	170
6.1.9	Dialektar med færre enn ni vokalfonem	170
6.2	Kvalitative vokalforandringar i trykklette stavingar	173
6.2.1	Utviklinga av trykklette vokalar i gammal utlyd: A-mål, e-mål og apokopemål	173
6.2.2	Jamvektsregelen	174
6.2.3	Jamning	176
6.2.4	Jamvekt: Trykk eller tonelag?	181
6.2.5	Utviklinga av trykklette vokalar både i endestavingar og andre trykklette stavingar	184
7	Konsonantsystemet frå gammalnorsk til moderne norsk	188
7.1	Kvalitative konsonantendringar i trykkstavingar	188
7.1.1	Fonemet /h/ får meir avgrensa distribusjon	188
7.1.2	Palatalisering av dorsale plosivar føre fremre vokalar	189
7.1.3	Fonemet /θ/ fell saman med /t/ eller /d/ i framlyd og fell mykje bort i inn- og utlyd	191
7.1.4	Sørvestnorsk: Det mest konservative konsonantsystemet i moderne norsk	193

7.1.5	Sørvestnorske konsonantendringar som ikkje endrar foneminventaret	195
7.1.6	Konsonantsystemet blir utvida nord og aust i Noreg	197
7.1.7	Utvikling av heile dei retroflekse og apikale konsonantrekke- ne:	202
7.1.8	Mot eitt allmennorsk konsonantsystem?	204
7.1.9	Om sørvestnorsk igjen	206
7.2	Kvantitative og kvalitative konsonantendringar i trykklette stavingar	206
7.3	Reduksjon i trykklette småord	209

Kapittel 3: Morfologi

213

HANS-OLAV ENGER OG PHILIPP CONZETT

1	Innledning	215
1.1	Bakgrunn	215
1.2	Nordisk i germansk	219
2	Substantivbøying	223
2.1	Genus	223
2.1.1	Opphav og fordeling	223
2.1.2	Tilordning	225
2.2	Bestemtheit: Ein ny kategori veks fram	227
2.3	Ljodendring og analogi	229
2.3.1	Frå urnordisk til gamalnorsk	229
2.3.2	Frå gamalnorsk til i dag	234
2.4	Kasus: Ein gamal kategori fell bort	241
2.4.1	Nominativ og akkusativ	241
2.4.2	Dativ	243
2.4.3	Genitiv	244
2.4.4	Funksjonelt grunnlag	245
2.5	Tal: Eit nytt trekk og ein ny klasse veks fram	246
2.5.1	Overflodsfleirtal	247
2.5.2	Nøytrum på <i>-er</i>	248
3	Pronomen	249
3.1	Innledning	249
3.2	Personlige pronomen	250
4	Adjektivbøying	253
4.1	Grad	253
4.2	Samsvar	253

	4.2.1	Frå urnordisk til gamalnorsk	253
	4.2.2	Frå gamalnorsk til i dag	254
5		Verbbøying	256
	5.1	Gammalnorsk	256
	5.2	Endringer i verbbøying i mellomnorsk	260
	5.2.1	En ny klasse (kanskje to)	261
	5.2.2	Reduksjon av kongruens	262
	5.2.3	Skifter av bøyingsklasser	265
	5.2.4	Gradvise overganger	266
	5.2.5	Jamvekt	267
	5.2.6	“Standard østnorsk”	270
6		Ordlaging	271
	6.1	Innleiing	272
	6.2	Samansetjing	273
	6.2.1	Base- og fugetilhøve	273
	6.2.2	Semantiske tilhøve	277
	6.2.3	Substantiv	278
	6.2.4	Adjektiv	280
	6.2.5	Verb	281
	6.2.6	Andre tilhøve	284
	6.2.7	Moglege forklåringar	284
	6.3	Prefiksavleiing	285
	6.3.1	Substantiv	286
	6.3.2	Adjektiv	286
	6.3.3	Verb	288
	6.4	Suffiksavleiing	289
	6.4.1	Substantiv	290
	6.4.2	Adjektiv	298
	6.4.3	Adverb	304
	6.4.4	Verb	307
	6.5	Kortavleiing	308
	6.5.1	Substantiv	308
	6.5.2	Verb	311
	6.6	Andre ordlagingstypar	313
	6.7	Korleis endrar ordlaging seg?	313

Kapittel 4: Syntaks **317**

ENDRE MØRCK

1	Innledning	319
2	Runespråkets syntaks	323
3	Morfologiens rolle i syntaksen	329
3.1	Kasusbruk i nominale ledd	329
3.2	Samsvarsbøying av finitte verb	335
4	Heilsetninger	337
4.1	Setningsspissen	338
4.1.1	Tomt forfelt	339
4.1.2	Ett ledd i forfeltet	340
4.1.3	Ledd i ekstraposisjon og ett ledd i forfeltet	341
4.1.4	Flere ledd i forfeltet	343
4.2	Finitt og infinitt verb	344
4.3	Bruk av felt og plasser etter setningsspissen	345
4.3.1	Plasseringa til subjektet	346
4.3.2	Plasseringa til objekta	348
4.3.3	Plasseringa til predikativa	350
4.3.4	Plasseringa til adverbiala	351
4.3.5	Rester av OV-leddstilling	352
5	Finitte leddsetninger	356
5.1	Forbinderfeltet	357
5.2	Finitt og infinitt verb	358
5.3	Bruk av felt og plasser etter setningsspissen	363
5.3.1	Plasseringa til subjektet	364
5.3.2	Plasseringa til objekta	365
5.3.3	Rester av OV-leddstilling	367
5.4	Strykinger i relativsetninger	368
5.5	Framflyttinger	370
5.5.1	Hv-framflytting i spørre- og relativsetninger	370
5.5.2	Topikalisering og stilistisk inversjon	373
6	Infinitte leddsetninger	376
6.1	Infinitivsledd med uttrykt logisk subjekt	376
6.2	Infinitivsledd uten uttrykt logisk subjekt	381
6.3	Dobbel dativ	385
7	Setningsledd	386
7.1	Nominale ledd	386
7.1.1	Utvikling av ubestemt artikkel	387
7.1.2	Markering av bestemthet	388

7.1.3	Kjernen	389
7.1.4	Plasseringa av demonstrativer og kvantorer	390
7.1.5	Plasseringa av possessiver og genitivledd	391
7.1.6	Plasseringa av adjektiv og andre beskriverledd	394
7.2	Usammenhengende ledd	395
7.2.1	Sideordna verb	395
7.2.2	Nominale ledd	396
7.2.3	Predikativ og adverbial	398
7.2.4	Sluttmerknader om usammenhengende ledd	399
8	Utviklinga av subjekt og objekt	400
8.1	Subjektskravet	401
8.2	Formelt subjekt	403
8.2.1	Setninger med nullverdig verb	403
8.2.2	Presenteringssetninger og upersonlige passivsetninger	404
8.2.3	Utbrytingskonstruksjoner	406
8.2.4	Setninger med leddsetning eller infinitivledd som subjekt ..	407
8.3	Flere subjektsegenskaper	409
8.3.1	Egenskaper som subjektet tidligere hadde felles med subjektaktige oblike ledd	410
8.3.2	Nye egenskaper som skiller subjektet fra objekta	412
8.4	Klarere skille mellom direkte og indirekte objekt	417
9	Endringer i grammatisk status	419
10	Stil- og sjangervariasjon i gammalnorsk	422
11	Dialektsyntaktisk variasjon	433
11.1	Dialektsyntaktiske trekk i moderne norsk	433
11.2	Historisk bakgrunn for dialektsyntaktiske trekk	437
12	Avslutning	441

Kapittel 5: Ordforrådet **447**

TOR ERIK JENSTAD

1	Leksikologi, semantikk, etymologi	449
2	Ordforrådet som komponent i språket	450
2.1	Det mentale leksikonet	450
2.2	Eit ope system i stadig endring	450
2.3	Leksiko-semantiske endringar	452
2.4	Meir eller mindre stabile ord	454
2.5	Kjeldeproblem og datering	455
3	Arv og lån i ordforrådet	457

3.1	Arveord og importord	457
3.2	Omsetjingslån og tydingslån	459
3.3	Kvifor importere ord?	460
3.4	Importretninga for ord	461
4	Kjelder for ordimport	462
4.1	Ordforråd gjennom kristendommen og kyrkja	462
4.2	Importord frå keltisk	464
4.3	Særskilte importord frå irsk	465
4.4	Importord frå frisisk	466
4.5	Importord frå lågtysk	467
4.6	Importord frå høgtysk	472
4.7	Importord frå nederlandsk	474
4.8	Importord frå fransk	475
4.9	Allment om internasjonale kulturord	479
4.10	Importord frå latin og gresk	480
4.11	Importord frå engelsk	481
4.12	Importord frå andre språk i Skandinavia	485
4.12.1	Importord frå svensk	485
4.12.2	Importord frå dansk	487
4.12.3	Importord frå samisk	488
4.13	Importord frå andre europeiske språk	488
4.14	Importord frå fjernare språk	491
4.15	“Kebabnorsk”	494
5	Ordeksport	495
6	Ordgeografi og utjamning i målføra	497
6.1	Ordgeografi	497
6.2	Utjamning av ordforrådet i målføra	499
7	Sensitivt ordforråd	502
7.1	Etnisk belasta ord	502
7.2	Kjønnsdiskriminerande ord	505

Kapittel 6: Tekst og sjanger **511**

EVA MAAGERØ, JAN RAGNAR HAGLAND, ANDERS JOHANSEN,
JØRGEN MAGNUS SEJERSTED OG ASLAUG VEUM

1	Tekst og historie. Drøfting av begreper	513
1.1	Tekst og kontekster	513
1.2	Sjanger og stil	514
1.3	Tekstkulturer	516

1.4	Multimodale tekster	519
1.5	Dette kapitlet	520
2	Tekstar og sjangrar fram til 1600	521
2.1	Om perioden	521
2.2	Tidlege sjangrar	523
2.3	Sjangrar over tid	526
2.3.1	Lovtekstar	526
2.3.2	Historiske narrativ	530
2.3.3	Lærdomslitteratur	534
2.3.4	Diplom	537
3	Tekster og sjangrer fra 1600 til 1800	538
3.1	Om perioden	538
3.2	Barokk og klassisisme?	540
3.3	Folkelig lese- og skrivekunst	541
3.4	Sjangrer i den førromantiske perioden	542
3.4.1	Almanakker og folkebøker	542
3.4.2	Kristen Jenssøns <i>Dictionarium</i>	543
3.4.3	Rammetekster og følelsesliv	544
3.4.4	Brevet	546
3.4.5	Tidsskriftene blomstrer	547
3.4.6	Prekensjangeren	548
3.5	To skrivende teologer rundt år 1700: Jonas Ramus og Johannes Brunsmann	549
3.6	Dansk mot tysk: Holberg og Gunnerus	552
4	Tekst- og sjangerhistorie etter 1800	553
4.1	Om perioden	553
4.2	Læreboksjangeren	555
4.2.1	Den pedagogiske tekstkulturen	555
4.2.2	Læreboka som sjanger	557
4.2.3	Semiotiske ressursar i lærebøker	557
4.3	Avis- og mediesjangrar	559
4.3.1	Pressa som tekstkultur	559
4.3.2	Etablering og utvikling av journalistiske sjangrar	560
4.3.3	Semiotiske ressursar i avistekstar	563
5	Sjangeren politisk tale etter ca. 1800	564
5.1	En tapt retorisk kultur	564
5.2	Retorisk medborgerskap	566
5.3	Deklamasjon	567
5.4	Den store og den lille krets	569
5.5	Byråkrati og romantikk	570

5.6	De menn som ingen stemme har	572
5.7	Deliberasjon	573
5.8	Agitasjon	575
5.9	Folketaleren	577
5.10	Propaganda	580
5.11	Ny saklighet	581
5.12	Ekspertise og demokrati	582
5.13	Intimmedier	584
5.14	Avslutning: Fem kulturhistoriske faser	586